

Pere A. Salvà Tomàs

1. La complexitat de la realitat sociodemogràfica al tombant del segle XX	12
2. El procés d'envelliment de la població	17
2.1. El descens de la natalitat i la fecunditat	17
2.2. La incidència de l'esperança de vida en el procés d'envelliment	23
2.3. L'increment del nombre de persones grans	24
2.4. Les conseqüències econòmiques, socials i demogràfiques del procés d'envelliment de la població	27
3. Conclusió: unes illes abocades a un envelliment progressiu	29
Referències bibliogràfiques	31

1. LA COMPLEXITAT DE LA REALITAT SOCIODEMOGRÀFICA DE LES ILLES BALEARS AL TOMBANT DEL SEGLE XX

Durant els últims anys del segle XX, la situació sociodemogràfica a les Balears és el resultat de la incidència sobre el contingent poblacional i el seu comportament social, a causa de diversos factors, en la seva majoria de caràcter exogen, que al llarg del trajecte dels darrers decennis han implicat importants canvis socials i econòmics. Aquests canvis, que han afectat els trets de què gaudia la societat balear, s'han de relacionar amb els efectes que ha comportat la irrupció del turisme de masses, que provoca mutacions en les mentalitats, els hàbits i els modes de viure de la societat illenca d'abans del turisme massiu. Aquesta societat illenca dels darrers anys del segle XX presenta una composició complexa definida pels canvis socioterritorials i culturals, que es caracteritzen per una ràpida implantació, fet que implica una certa sensació de desestructuració social.

L'inici dels canvis esmentats es pot fixar al llarg de la dècada dels anys 50, quan les illes es converteixen en un indret d'atracció turística, la qual cosa provoca un progressiu augment de l'afluència de turistes. L'aprofitament d'aquesta nova funció econòmica de les illes va exigir la creació de serveis i d'infraestructures per donar resposta a la demanda turística, fet que va provocar l'arribada d'un important contingent de persones procedents d'altres comunitats de l'Estat espanyol amb la intenció de treballar en la instal·lació d'aquestes. Ambdós fets, la mobilitat habitual turística i la immigració de tipus econòmic, conjuntament

amb la cada vegada més important incidència dels mitjans de comunicació, varen implicar canvis substancials en el tarannà de la nova societat resident a les illes a l'etapa turística. L'enlairament del turisme a la dècada dels anys 50 i al principi dels 60 va implicar importants conseqüències sobre el tipus de comportament individual i col·lectiu de la població illenca preexistent, amb un resultat caracteritzat per un seguit de canvis socials que varen comportar la transició des d'una societat rural, caracteritzada per les relacions de proximitat, a una societat urbana especialitzada en serveis, definida per una alta mobilitat espacial. És a dir, el «ruralita» és progressivament substituït per l'«urbanita». Aquest canvi provoca distints impactes, amb una ruptura dels valors de què gaudia fins aleshores la societat illenca: pas de la família extensa a la nuclear, debilitació dels llaços familiars, abandó de la solidaritat intergeneracional, afebliment de la influència social i/o individualisme. Al mateix temps, els processos de modernització i estandardització de la nostra societat també varen implicar canvis en el paper del matrimoni, el rol de la dona i/o el món de l'educació. La situació sociodemogràfica que ens trobam a l'actualitat es pot definir d'aquesta manera per una sèrie de trets, d'entre els que destacam:

- Un progressiu envelliment de les estructures demogràfiques de les Balears a causa, d'una banda, de l'important descens de la natalitat i de la fecunditat des del 1975, i de l'altra, del descens de la mortalitat a les edats velles. Davant del model demogràfic que domina la primera part de la fase turística (1950-1975), que va ser característic per l'augment del nombre de naixements i de

les taxes brutes de natalitat, s'implanten, des de mitjan dècada dels anys 70, noves actituds demogràfiques de la població, a les quals el tret més important és el significatiu descens de la natalitat i la fecunditat, el que implica una moderació progressiva del creixement vegetatiu illenc. Ambdós factors provoquen d'una banda, la disminució cada vegada més important del pes de les edats joves, i de l'altra, l'arribada d'un contingent cada vegada més nombrós a edats grans.

- Una nova redistribució dels residents a cadascuna de les illes, fet que s'ha de relacionar amb els nous models de comportament residencial dels habitants de les Balears, que es registra molt especialment des de la dècada dels anys 90. Al llarg d'aquesta darrera dècada de l'actual segle XX es continua observant una distribució desigual dels efectius demogràfics sobre el territori de les illes. Emperò apareixen noves característiques que mostren noves tendències en la ubicació de la població resident, resultat d'una evolució canviant dels comportaments residencials de la població habitual de les illes. Aquesta mobilitat residencial es veu reflectida en la intensificació dels moviments intermunicipals. És la manifestació d'un fenomen de retorn residencial cap als municipis interiors, especialment els que envolten les ciutats més grans (Palma, Maó, Vila d'Eivissa) i cap als nuclis tradicionals de població que s'ubiquen a les proximitats dels principals eixos de comunicació (autovia Palma-Inca, carretera de Manacor, carretera de Palma a Lluçmajor, carretera Maó-Ciutadella...). Aquests nous moviments residencials migratoris s'han de considerar en el marc d'un procés de rururbanització, amb el retorn poblacio-

nal als espais rurals. Amb relació a l'esmentat canvi residencial destaquen els trets següents:

- Un retorn de la població de Mallorca cap a àrees residencials ubicades a municipis rurals que es troben a la isòcrona entre els 30-45 minuts des de la ciutat de Palma. Són el resultat d'un desig de fuga de la vida quotidiana urbana que es manifesta a través d'un procés de difusió de la seva població cap a àrees més atractives, en un procés de recerca d'una major qualitat de vida a medis residencials no intensius urbans. Implica una nova reocupació d'habitatges abandonats entre el 1950-60 a nuclis rurals del voltant de Palma i/o canvis en el tipus de funció original d'habitatges de residència secundària ubicats a diferents urbanitzacions legals i/o il·legals, que es converteixen d'aquesta manera en habitatges de residència principal. A causa d'aquests moviments, la ciutat de Palma ha anat registrant en els darrers deu anys una progressiva pèrdua del pes de la seva població resident sobre el total de Mallorca. Aquesta circumstància es veu comprovada a través d'un augment de població en els municipis de la primera aurèola de Palma i, fins i tot, d'un bon grapat de nuclis de població tradicional ubicats a l'interior de Mallorca.

- Un procés semblant es registra també a Menorca, a la ciutat de Maó, amb una difusió de la població cap a es Castell i Sant Lluís. Així mateix, aquest procés de pèrdua de pes sobre el total illenc es registra, en el cas d'Eivissa, a la Vila d'Eivissa. En aquesta darrera illa es detecta també un augment de l'índex de concentració de població, fet que implica una ruptura amb l'hàbitat tra-

dicional eivissenc, en el que històricament dominava la població dispersa, a excepció de la Vila d'Eivissa.

- Aquests contramoviments de retorn als espais rurals es poden considerar a través de les següents tipologies:

- Retorn dels jubilats.
- La migració sentimental dels urbanites.
- L'èxode dels urbans.
- L'atracció residencial de les Balears: el fenomen Nova Califòrnia.

• La continuació i la reviscolança dels fluxos migratoris cap a les illes. L'anàlisi de les dades de l'evolució de la població de les Balears al llarg dels darrers anys ens mostra el paper decisiu que sobre el seu creixement tenen els nous residents arribats a les illes a través de distints tipus de fluxos. La conjunció dels tres principals fluxos, immigrants peninsulars, residents estrangers de descans i immigrants laborals estrangers, han comportat un notable creixement demogràfic que implica que el 1999 se superin els 800.000 habitants. Si a aquesta xifra del creixement absolut li restem la diferència entre els naixements i les defuncions registrades, ens resulta un saldo migratori molt important que des del 1996 constata una mitjana de noves arribades a les illes d'unes 1.750 persones cada mes. L'acceleració de les noves onades migratòries registrades al llarg d'aquest darrer decenni del segle XX corresponen a les següents tipologies de fluxos:

- Els immigrants que componen el corrent de sud a nord procedent d'àrees econòmicament deprimides (Magrib i, molt especialment, altres àrees del continent africà), que formen el contingent migratori que es troba en una situació de major feblesa. Aquest grup d'immigrants de causa econòmica ha experimentat un important augment lligat a una demanda de mà d'obra relacionada amb l'auge del sector de la construcció, en el que s'ha registrat d'una manera conjuntural una coincidència entre l'acceleració de la tasca constructora del sector privat i un important pla d'inversions d'obres públiques (Pla Mirall). L'acceleració de la construcció s'ha traduït en una intensificació de l'arribada de nous migrants laborals procedents majoritàriament del Magrib, composta, en general, per persones sense o amb un nivell molt baix de qualificació socioprofessional. Des de la perspectiva que en els propers primers anys del segle XXI s'experimentarà un alentiment de l'activitat del sector de la construcció, tant d'iniciativa privada com pública, a causa de la finalització de les importants obres públiques lligades a l'actual Pla Mirall, aquesta població immigrada pot quedar-se al marge del món laboral i en una situació d'atur que pot obligar-los a retorns forçats i/o no desitjats. La seva situació és poc estable, ja que la gran majoria són posseïdors de contractes de treball de durada molt curta. D'acord amb aquestes circumstàncies, es pot suposar que possiblement la meitat del contingent actual es quedi a les illes. Aquesta situació pot provocar un procés de reunificació familiar que donaria lloc a una borsa de marginació econòmica i/o pobresa que podria aproximar-se a les 10.000 persones durant els primers anys del segle XXI. Els residents africans s'apropen a l'actualitat als 10.000, dels quals quasi

8.000 persones són del Marroc, que ocupa el tercer lloc en nombres absoluts després dels alemanys i dels britànics. Respecte a aquestes persones, s'hauran de perfilar noves estratègies d'integració, informació i/o formació del nou medi social i cultural en el que decideixin establir la seva residència permanent.

- Aquesta acceleració de la construcció també s'ha traduït en un altre flux migratori bàsic a través del qual s'ha experimentat un revifament dels fluxos de persones treballadores d'origen peninsular.

- En tercer lloc, cal esperar la continuació de l'arribada a les illes de residents europeus d'alta especialització socioprofessional, supòsit lligat a la lliure circulació de capital humà en l'àmbit de la Unió Europea.

- Finalment, es constatarà una continuació de la tendència d'augment del nombre de residents estrangers de descans i oci, especialment d'edats madures i velles.

Del total dels estrangers residents a les Balears gairebé el 78% són europeus, mentre que l'11% és d'origen africà i el 8% d'Amèrica, majoritàriament de l'Amèrica Llatina. D'entre els europeus destaquen per la seva importància els alemanys, seguits dels britànics. El tercer gran grup el conformen els marroquins, que superen els 7.000 residents entre els legals i els no reglats. El gràfic que reproduïx l'estructura per edats presenta una clara diferència entre els esmentats

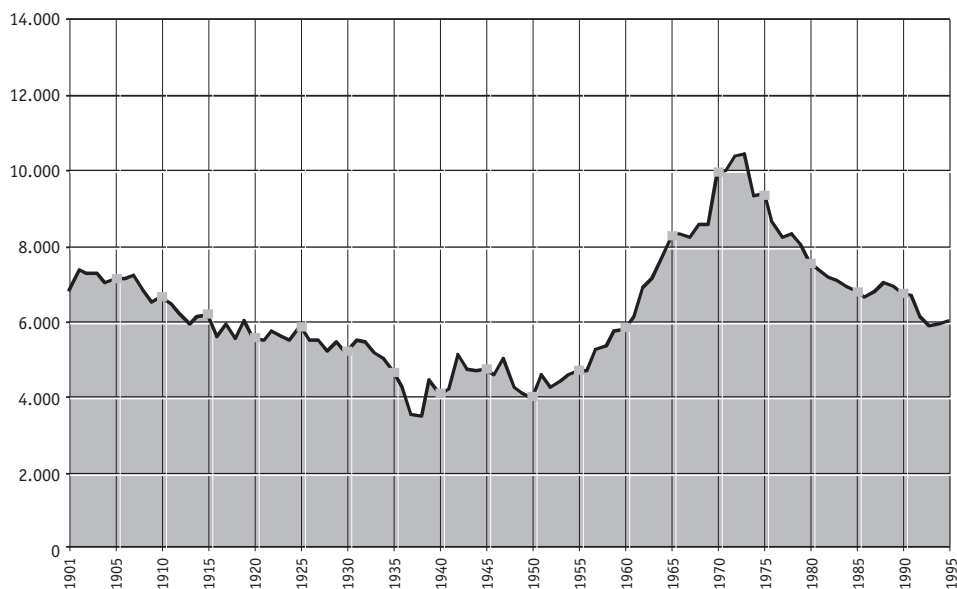
grups de residents estrangers. Mentre que la corba dels africans i marroquins ens mostra la presència d'una població laboral (màxim entre els 25 i 29 anys), la dels europeus és més equilibrada a les edats adultes madures i velles a causa dels pesos dels retirats i jubilats residents a les Balears.

El resultat, al final de les distintes fases de la implantació i afermament de les activitats turístiques, és la confluència a l'actualitat de tres categories de població resident. Són el resultat dels distintes fluxos migratoris que han arribat a les illes en els darrers quaranta anys. Aquest fet implica una coexistència espacial i temporal dels distintes grups poblacionals que es van agregant a la població preturística:

- D'una banda la població autòctona, herència de la situació anterior a l'etapa del turisme de masses, conformada per les persones i descendents de la població preexistent arrelada a les illes abans dels anys 50.

- Sobre aquesta població s'agrega posteriorment un contingent poblacional provinent de distintes regions de la Península Ibèrica. Conformen els fluxos migratoris que es desenvolupen des dels anys 60, que impliquen l'arribada a les illes d'una població amb una identitat cultural diferent. Aquest fet provoca un primer impacte sociocultural que es tradueix pel predomini oficial del castellà sobre la llengua parlada fins aleshores a les Balears. Aquests nous immigrants són els que incideixen de manera significativa sobre el creixement absolut de la població de les illes, tant des de la perspectiva dels agregats de persones adultes

Evolució del nombre de naixements a les Balears, 1901-1996

joves que vénen a treballar com dels posteriors afegits, representats per les reagrupacions familiars amb persones del seu mateix origen i/o la constitució de parelles mixtes amb persones de la població autòctona. Ambdós factors varen provocar un augment de la natalitat que també va intervenir en l'esmentat augment de la població insular.

- A partir dels anys 80 i molt especialment a la dècada dels 90 es registra una intensificació dels fluxos migratoris composts per ciutadans procedents de diversos països europeus, molt especialment dels inclosos a la Unió Europea. Aquest flux, que encara continua a l'actualitat, està compost per tres tipus diferents de contingents poblacionals:

- El més important és el format per una immigració de descans i plaer. Aquests varen ser atrets per les condicions climàtiques, l'accessibilitat i l'oportunitat d'inversió en el mercat immobiliari, tant d'habitatges ubicats a urbanitzacions residencials costaneres com a l'interior dels pobles de les illes i/o a l'espai rural.

- L'augment dels esmentats residents estrangers que vénen a descansar i l'alta afluència de turistes internacionals, que superen els 9 milions, provoca una segona onada lligada a residents europeus de tipus laboral que arriben a les illes amb la intenció de treballar. La presència d'aquesta població europea comunitària es pot relacionar amb la mobilitat que provoca la demanda d'especialistes del sector turístic, tant lligat als

tour operators com a les cadenes hoteleres multinacionals (guies turístics, tècnics animadors turístics, directius d'hoteleria i sales de diversió...), el món dels negocis immobiliaris (oficines de compravenda d'immobles, agents immobiliaris, intermediaris...) i els empresaris que, en gran majoria, es dediquen a negocis relacionats amb serveis al sector turístic i/o a les comunitats de residents. També s'hi pot afegir un considerable nombre de teletreballadors, uns 10.000, que viuen d'una manera permanent a les illes.

2. EL PROCÉS D'ENVELLIMENT DE LA POBLACIÓ DE LES ILLES BALEARS

Com ja s'ha esmentat anteriorment, un dels trets que defineixen l'evolució geodemogràfica de la població balear és el progressiu envelliment de les seves estructures. D'entre els factors determinants i explicatius del procés d'envelliment cal destacar bàsicament dues causes:

- El descens de la fecunditat i la natalitat.

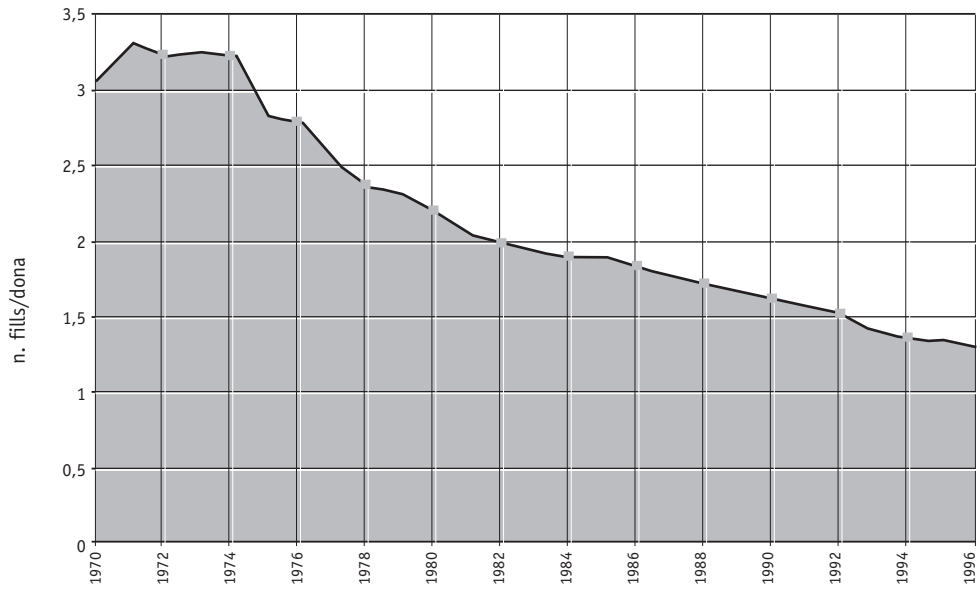
- El descens de la mortalitat a les edats superiors i l'augment de l'esperança de vida. La incidència de la mortalitat general sobre el procés d'envelliment sols és significativa donat el cas que es registri a les edats superiors. Si el descens es registra a les edats joves implica un rejuveniment de les estructures de la població.

2.1. El descens de la natalitat i la fecunditat

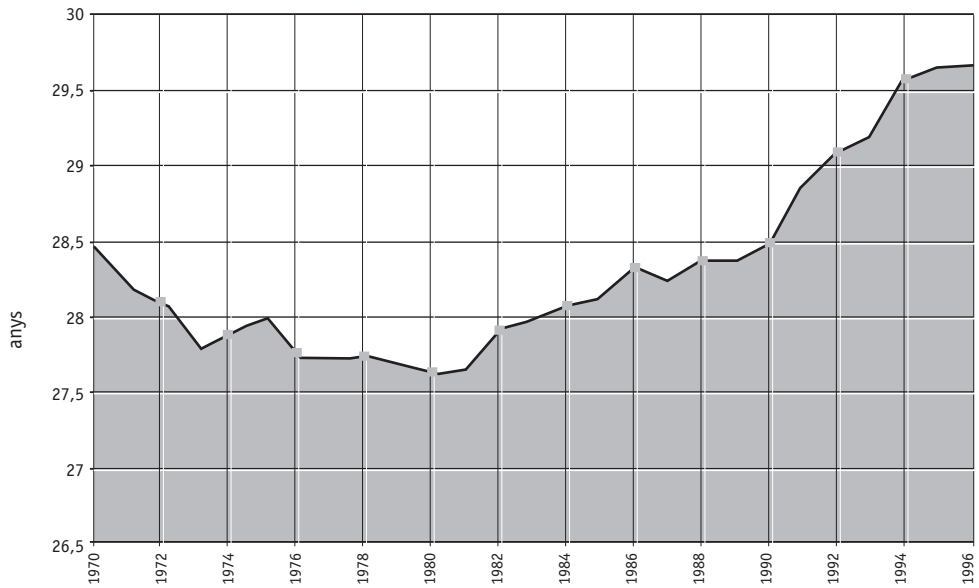
2.1.1. Els canvis en el model de comportament demogràfic i sociocultural: la reducció de la natalitat i la fecunditat

Les Balears han sofert al llarg de la darrera meitat de l'actual segle XX distints impactes que, lligats a un ampli ventall de variables de tipus comportamental i/o social, han implicat conseqüències sobre els seus trets sociodemogràfics. D'entre aquests, destaca el canvi cap al descens en el nombre total de naixements a les Balears. Aquests han sofert en els darrers vint anys un progressiu descens tant amb relació al seu nombre com amb les taxes brutes de natalitat. La natalitat va registrar des del principi del segle XX una tendència cap a la seva reducció, tendència que es transformarà en alcista en el període 1960-1975. Emperò a partir d'aquesta darrera data la natalitat registrada a les illes retorna cap a una situació regressiva, que conjuntament amb una taxa bruta de mortalitat estancada en els darrers decennis dona lloc a un creixement natural reduït i baix. Les taxes i els índexs demogràfics que es registren a l'actualitat no garanteixen globalment el nivell de reposició de la població balear. La taxa bruta de natalitat registrada a les Balears va ser el 1998 de prop del 10 per mil, amb petites fluctuacions entre els índexs manifestats a cada una de les illes de l'arxipèlag. Les Pitiüses continuen amb el registre de la taxa de natalitat més alta (11,37‰) a conseqüència de la continuació important de l'arribada de contingents d'immigrants d'edats adultes joves, el que implica mantenir encara un ritme de naixements constant.

Evolució de l'índex sintètic de fecunditat

Edat mitjana de la maternitat. Balears, 1970-1996

Així mateix, la fecunditat, mesura que ens mostra la relació entre els naixements i el nombre de dones en edat de procrear, també ha sofert una important reducció. L'índex sintètic de fecunditat l'any 1998 va ser d'1,3 fills per dona, xifra que ens mostra l'esmentada reducció en observar que el 1970 era de 3 fills i el 1980 de 2,18 fills per dona. Tot i que s'ha d'assenyalar que encara és superior a la mitjana de l'Estat espanyol, que gairebé supera l'1,1 fills per dona, pensam que encara continuarà amb una clara tendència cap a la seva progressiva reducció. No se sap fins a quin índex baixarà la fecunditat i, en cas de recuperació, fins a on es pot remuntar. La distribució per illes és semblant al cas de les taxes brutes de natalitat. L'anàlisi de la fecunditat específica per grups d'edat ens mostra uns índexs baixos, resultat d'una progressiva reducció al llarg de la darrera dècada a les edats joves. D'altra banda, augmenta lleugerament o no es redueix en els grups d'edats més altes, resultat del fet de l'ajornament per part de les dones de la seva activitat reproductora fins haver arribat a un cert nivell d'èxit professional i/o a l'estabilitat econòmica a la seva vida. Aquesta circumstància queda explicitada per l'edat mitjana de la maternitat, que el 1998 s'apropa als 30 anys.

Les taxes de reproducció també són actualment baixes i lluny del mínim de la garantia de la reposició generacional. La mitjana de les Balears es troba en l'índex del 0,65. La seva recent evolució també ens mostra una constant reducció del seu índex.

[gràfic pàg. 18: edat mitjana maternitat]

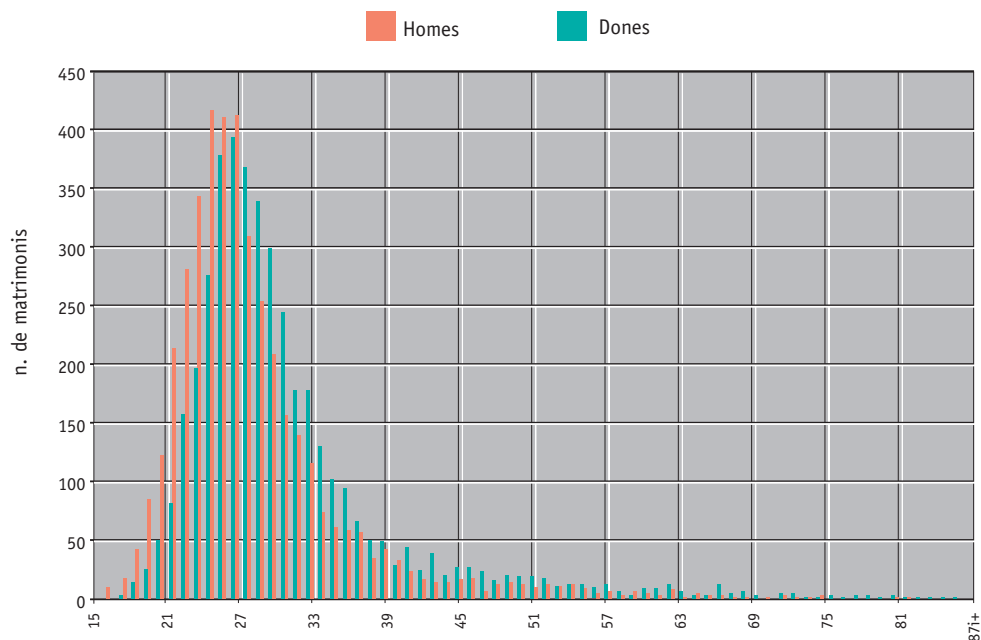
Parcialment relacionada amb les esmentades tendències de les taxes brutes de natalitat, fecunditat i taxes de reproducció es troba la progressiva reducció del nombre de matrimonis, que des del 1975 es tradueix per un descens constant de les taxes de nupcialitat. Des del 1980 es retarda progressivament l'edat de contreure matrimoni. Entre l'esmentada data i l'actualitat, l'edat mitjana dels contraents ha augmentat uns dos anys. Les puntes actuals de la seva intensitat l'any 1996 es troben tant en els homes com en les dones en el grup d'edats d'entre els 25 i els 29 anys. Cal assenyalar algunes diferències entre els dos sexes. Mentre que la punta més elevada dels homes es troba en els 27 anys, el que implica una edat mitjana de prop de 28 anys, les dones registren els màxims d'intensitat en els 24, 25 i 26 anys, fet que indica un accés de la dona al matrimoni un any més jove, la qual cosa fa que l'edat mitjana d'accés al matrimoni per part de les dones sigui de prop dels 25-26 anys. Aquestes circumstàncies ens mostren d'una banda, la incidència dels canvis comportamentals respecte a la formació de parelles i la seva legalització i dels canvis del paper de la dona a l'actual societat, i de l'altra, la dificultat dels joves per iniciar el procés de formació de la parella.

[gràfic pàg.20: matrimonis segons grups d'edat]

2.1.2. Les principals causes i/o factors explicatius de la reducció de la natalitat i la fecunditat

Els impactes i/o efectes socioculturals del desenvolupament del turisme i la modernització

Matrimonis segons el grup d'edat

des de la perspectiva occidental de la societat balear han implicat importants mutacions sobre els trets característics de la societat illenca que habitava a les illes abans del turisme de masses. Des de la perspectiva geodemogràfica, aquests canvis apareixen lligats a importants transformacions socials que s'imposen al llarg dels darrers quatre decennis. Entre aquestes destaquem les següents:

2.1.2.1. La progressiva desaparició de la família extensa i la seva substitució per la família nuclear

Els canvis socials i culturals que registren les illes des de la segona meitat de l'actual segle XX impliquen el pas d'una societat rural agrària a una societat urbana de serveis. Aquest fet comporta la progressiva desaparició d'una forma tradicional de

família de tipus extens o troncal, que dominava a la societat rural illenca fins aleshores. Aquesta va ser progressivament substituïda pel tipus de família nuclear, composta de pares i fills, que s'imposa a la fase urbana de la nostra societat balear. Aquesta circumstància té importants conseqüències en el comportament social i geodemogràfic de la població balear. En el tipus de família extensa pagesa, la dimensió de la família possibilitava un reforç de mà d'obra i per tant més ajuda familiar. Altrament, les persones grans tenien un paper significatiu i decisiu al si de la família fins a la seva mort. A la societat urbana, la grandor de la família implica, en primer lloc, problemes relacionats amb l'augment de les despeses familiars, limitades pels guanys del pare o pares (pare i mare). Aquests no tenen possibilitats d'obtenir diners complementaris lligats a feines d'ajuda familiar realitzades pels fills, ja que el tipus de treball urbà és de contractació individual i no familiar.

A més a més, aquests canvis impliquen una debilitació dels llaços i valors familiars. Aquesta situació de tipus econòmic es complementa amb els problemes d'espai lligats a la grandària i a la tipologia dels habitatges dels nuclis urbans. Ambdós fets incidiran sobre una progressiva reducció de la dimensió de la família d'una banda, i sobre la problemàtica d'acolliment de les persones grans de l'altra. Per tant, a l'actualitat, predomina un tipus d'unitat familiar en la que es gaudeix d'una convivència amb un menor nombre de membres, conseqüència, d'altra banda, de la progressiva reducció del nombre de fills per dona en els darrers decennis.

2.1.2.2. Les repercussions dels canvis en els valors socials

Els esmentats canvis en el tipus de societat illenca tenen també repercussions sobre el tipus i trets característics de la població actual de les illes. Incideixen sobre les formes de percepció tradicional de la institució familiar. Les noves circumstàncies sociodemogràfiques de les illes han impactat sobre una forma determinada de família tradicional, implicant el sorgiment de noves formes, nous tipus de comportament de la parella i nous tipus de perfil de la família. Entre les causes més significatives incidents sobre els canvis demogràfics, destaquem les següents:

- Al llarg de les dècades d'implantació del turisme de masses es registra una transició d'una societat socialment conservadora, tradicional i catòlica a una societat secularitzada. Aquesta secularització d'idees implica una disminució de la

influència religiosa, al mateix temps que es ressalta el valor de l'individu i el seu desenvolupament personal. Com exemple de l'esmentada secularització de la societat podem observar els canvis en els tipus de matrimoni. L'any 1991, el 70,9% dels matrimonis es realitzaven a través dels tipus de matrimoni catòlic, xifra que el 1995 baixa al 68,84%. Per la seva part, el tipus de matrimoni civil i d'altres passa d'un 29,1% a la primera data a un 31,16% a la segona. L'evolució de la societat balear implica la implantació d'un seguit de canvis en el pensament i en el comportament que comporten superar la concepció i funció tradicional del paper del matrimoni, que ha implicat una debilitació de la combinació sexualitat legítima-matrimoni-procreació. S'emfatitzen les relacions de parella. Des d'aquesta perspectiva, l'opció actual per a la procreació està a disposició de les parelles, però s'imposa la pràctica d'una planificació familiar que s'ha convertit en un dels imperatius que més incidència ha tingut en el descens de la natalitat amb conseqüències sobre l'acceleració del procés d'envelliment de les estructures demogràfiques de les Balears. La presència de famílies nombroses amb més de quatre fills disminueix progressivament. En els darrers decennis, creix, d'altra banda, el nombre de famílies amb un fill o fins i tot sense fills. Paral·lelament, a les Balears, han augmentat els percentatges de fills nascuts de mares no casades (fadrines, vídues o divorciades). El 1998 aquests darrers naixements superaven el 16% davant el 83% dels naixements de les dones casades. Aquests fets impliquen l'existència de noves formes de coresidència i/o cohabitació. S'observa una importància creixent de formes familiars basades en la cohabitació, el que implica un canvi semàntic que substitueix al

concepte «concubinat» que emprava la societat conservadora i tradicional de temps enrera. La cohabitació ha passat d'un 6% de mitjan dècada dels 80 a un 12% el 1995. De tota manera, cal assenyalar que, en general, no es tracta d'una opció d'un estil de vida familiar alternatiu, ja que un percentatge elevat d'aquest tipus de coresidència correspon a segones opcions de persones abans casades.

- Des de la perspectiva dels canvis econòmics durant l'esmentada etapa turística, les Balears es caracteritzen pel pas d'una societat pobra a una societat d'un cert benestar. Aquestes afirmacions no impliquen l'existència de diverses dificultats econòmiques i, fins i tot, de la importància de l'atur. Les dificultats de trobar feina per part dels joves, lligades, d'una banda, a la manca i/o el dèficit de nous llocs de treball, i de l'altra, a l'existència d'un mercat laboral inflexible i moltes vegades inestable, no són encoratjadores amb vista a la formació de famílies i a una procreació intensiva. Aquests aspectes es complementen amb l'escassetat d'habitatges assequibles, circumstància que s'ha de lligar a l'especulació del sòl i al control dels lloguers urbans.

- El canvi del paper de la dona a la nova societat illenca turística, que implica la superació del binomi dona-treball-reproducció. L'accés de la dona al treball assalariat extradomèstic també incideix en els canvis demogràfics. La tradicional interrelació dona-treball-reproducció queda afectada amb el canvi del paper de la dona. Des d'aquest aspecte és molt important el canvi del paper de la dona a la societat actual, que s'ha de rela-

cionar amb distintes causes com són el seu augment de nivell d'instrucció o el procés de secularització de les idees. S'ha produït la superació del seu paper com a mare i repòs del guerrer. La dona, en els darrers decennis, ha gaudit d'una més alta escolarització, el que comporta unes majors possibilitats de gaudir de nivells educatius i/o de formació més alts. Aquesta darrera circumstància ha permès, així mateix, augmentar la seva participació en el mercat laboral. Temps enrere, la funció de la dona de ser mare i criar els fills no s'acabava fins als 50 anys. A l'actualitat s'ha reduït considerablement aquest període, tant del temps de tenir els fills com del dedicat a criar-los. L'any 1920, el 50% de les dones d'entre 35 i 44 anys havien tengut 5 i més parts. Aquest percentatge es redueix al 14% l'any 1970, al 8% el 1985 i al 6% el 1991. Cal assenyalar que sobre aquesta circumstància també ha intervingut el descens de la mortalitat infantil. El 1900 eren necessaris 5/6 fills per garantir la reproducció demogràfica de la família. El 1950 sols eren necessaris tres fills. Actualment, sols ho serien un poc més de dos. El resultat final és una reducció de la fecunditat. Altres aspectes de caràcter legislatiu i/o polític, com és el cas de l'aparició des de la dècada dels anys 80 de la Llei de divorci, han significat importants canvis en els riscos de vulnerabilitat de la dona al llarg de la vida, fet que implica d'una banda, un augment considerable de famílies de tipus monoparental, i de l'altra, un reclutament més alt de la dona respecte als fills que vol tenir. Tots els factors esmentats anteriorment impliquen una pèrdua progressiva del paper actiu de la dona en la socialització dels fills i l'atenció a la llar. Aquestes circumstàncies han impulsat, per exemple, la creació de guarderies infantils tant des del

caire de les institucions públiques com de les privades, a través de les quals s'intenta donar resposta a aquesta nova situació. D'una banda, s'intenta donar solució a la problemàtica laboral de la dona, i de l'altra, almenys teòricament, suposa l'assumpció d'una part de la responsabilitat de socialització i atenció perduda. La maternitat s'ha convertit en una alternativa al desenvolupament professional de la dona.

[gràfic pàg. 24: dinàmica natural població]

- El pas de la contracepció preventiva a la concepció com a realització personal. Aquesta nova percepció, lligada amb les noves actituds davant el matrimoni, s'ha d'interrelacionar també amb la liberalització dels mètodes contraceptius, així com amb el perfeccionament de les tècniques anticonceptives. Des d'aquesta perspectiva, implica la separació entre l'acte sexual i la procreació. La combinació de la planificació familiar i les noves percepcions a les relacions de la parella, sobre les que incideixen aspectes com l'aspiració a millores materials, comporten una certa competència entre béns materials i ús del temps amb els recursos econòmics i temps per als fills.

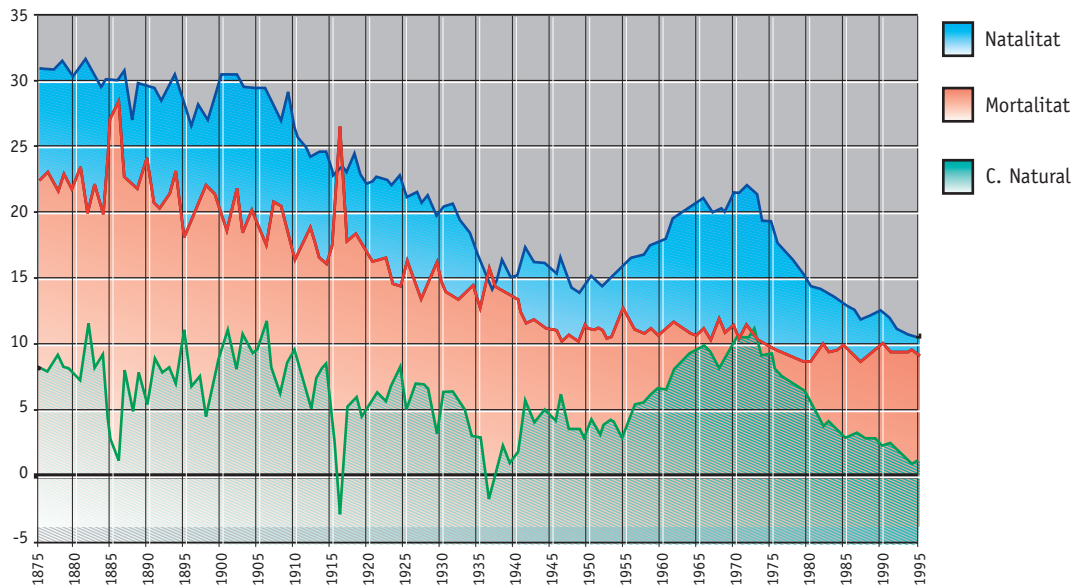
2.2. La incidència de l'esperança de vida en el procés d'envelliment

El procés d'envelliment de les estructures demogràfiques de les Balears es dona bàsicament per la falta d'aportació de joves i l'accés a les edats superiors d'un contingent poblacional compost per generacions madures. Aquesta circumstància es pot

veure clarament a través de les distintes piràmides de població de cadascuna de les illes, on es pot observar la reducció de les bases corresponents a les edats joves i l'ampliació de les parts altes per l'acumulació de gent gran. Aquest fenomen, que ja és molt significatiu a Mallorca, així mateix, és conseqüència de l'augment de l'esperança de vida que actualment s'estableix al voltant dels 78 anys. Cal assenyalar, però, que es registren importants diferències entre els sexes, ja que l'esperança de vida dels homes és d'uns 72 anys, mentre que per a les dones supera els 80 anys. Aquest aspecte implica una acumulació de dones velles a les previsions futures de les estructures de la població per sexes i per edats. El fenomen de l'ampliació de l'esperança de vida s'ha de lligar a una complexa incidència de factors entre els que destaquen els canvis de tipus de vida quotidiana amb relació a aspectes com són l'alimentació, les dietes i el mateix control mèdic. Els mateixos progressos de la medicina han permès superar les possibilitats de supervivència a les edats avançades. De tota manera, cal recordar que l'esmentat augment de l'esperança de vida no sols apareix lligada a aspectes tècnics sinó que també s'ha de relacionar amb aspectes com és ara l'accés a l'educació, que permet accedir a un nivell més alt d'informació i/o la mateixa millora de les condicions econòmiques de les Balears. L'estabilització de les pensions, amb garantia de rebre un jornal, és un dels altres aspectes significatius que incideixen sobre l'allargament de l'esperança de vida de les generacions nascudes al llarg de l'actual segle XX.

[gràfics pàg. 25-26: piràmides població Mallorca, Menorca i Eivissa]

Dinàmica natural de la població de les Balears, 1878-1996

2.3. L'increment del nombre de persones grans a les Illes Balears

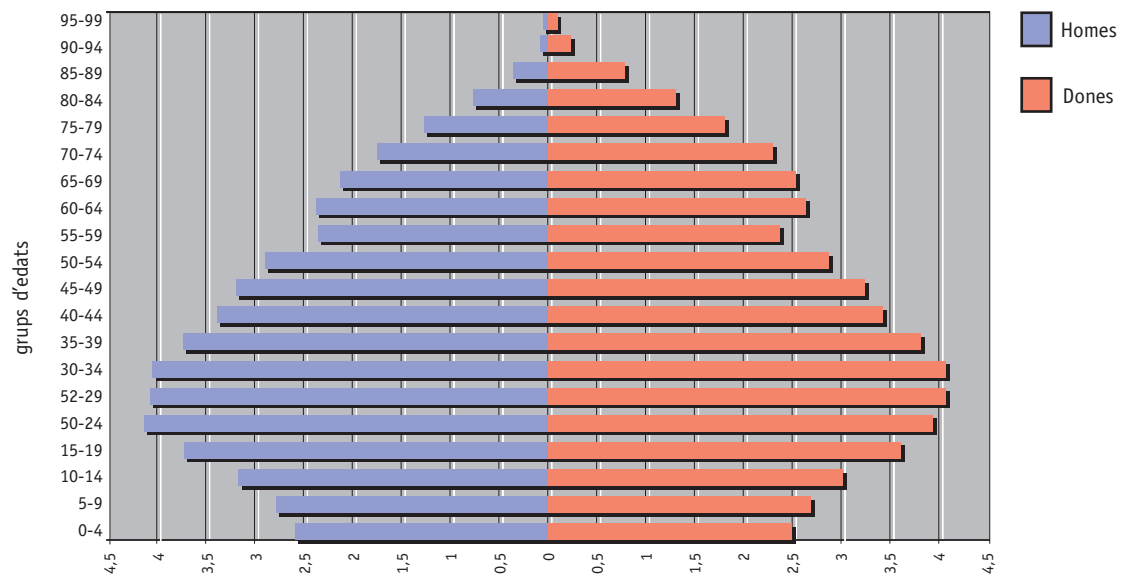
Durant les darreres dècades, i molt especialment des dels anys 80, destaca el constant augment del segment de la població gran. Aquesta circumstància és prou significativa si comparem els increments de la gent gran amb l'índex de creixement de la població total. Mentre que entre el 1965 i el 1970 l'increment de la població absoluta va ser de l'11,52%, l'increment de la població gran va ser del 12,87%. Aquesta xifra s'incrementa en els quinquennis posteriors. En el del 1986-91, l'augment de població vella va ser de l'11,03% i en el del 1991-1996 del 12,66%, mentre que els percentatges de creixement de la població absoluta varen ser del 4,14% i del 7,22%, respectivament. Aquests fets impliquen que el nombre absolut de persones de 65 i més anys es duplica entre el 1965 i el 1996 i es passa d'unes 56.000 a la primera

data a superar les 113.000 a la segona. Aquest procés registra una important acceleració al llarg del quinquenni 1975-1981 a causa de la progressiva disminució dels naixements des de la data, el que representa una reducció de l'aportació de gent jove a la base de les piràmides de població de les Balears.

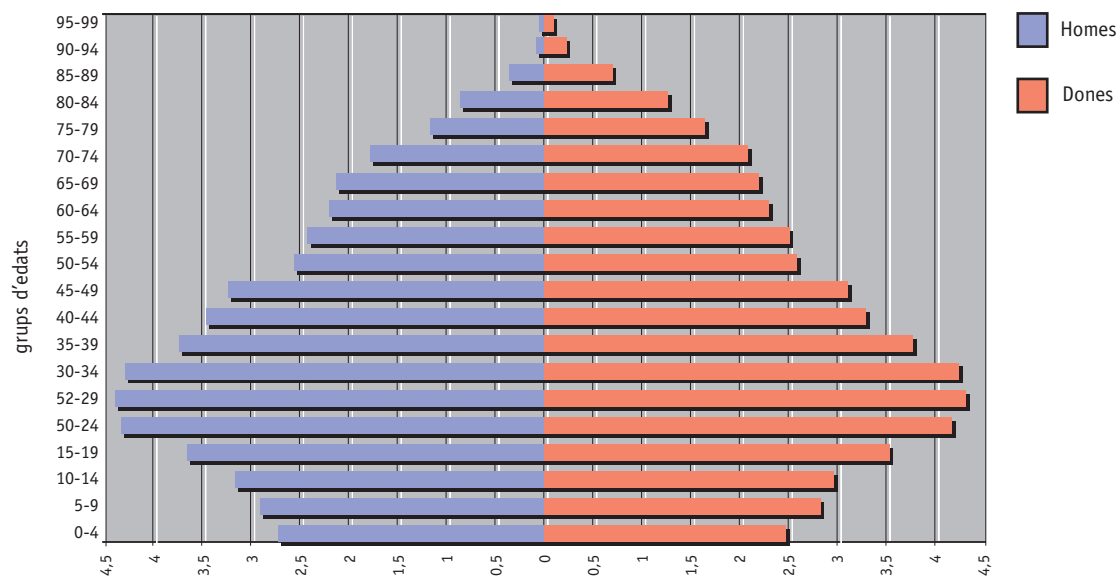
[gràfic pàg. 26: evolució nombre persones grans]

Aquestes circumstàncies es poden observar a les piràmides de població, que el 1996 presentaven un perfil de tipus madur i irregular amb una estrangulació a les bases i una ampliació del cim, aspecte que ens mostra també una progressiva tendència d'increment dels segments de la població dels més vells que superen els 75 anys. Aquests ja representen el 6,45% del total de la població i el 43,28% de la gent gran de 65 i més

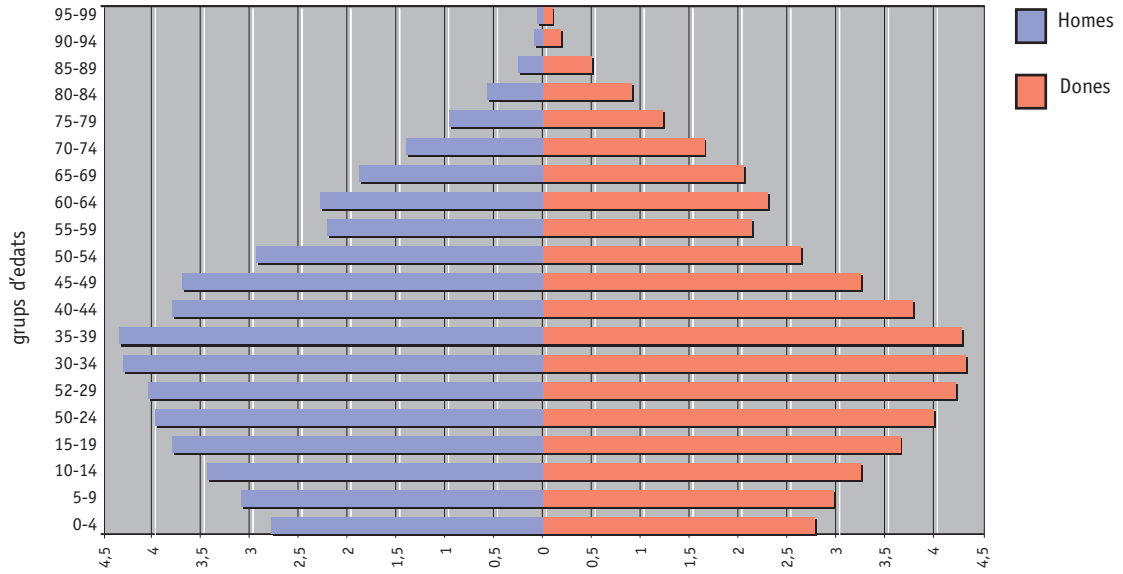
Piràmide de població de Mallorca, 1996

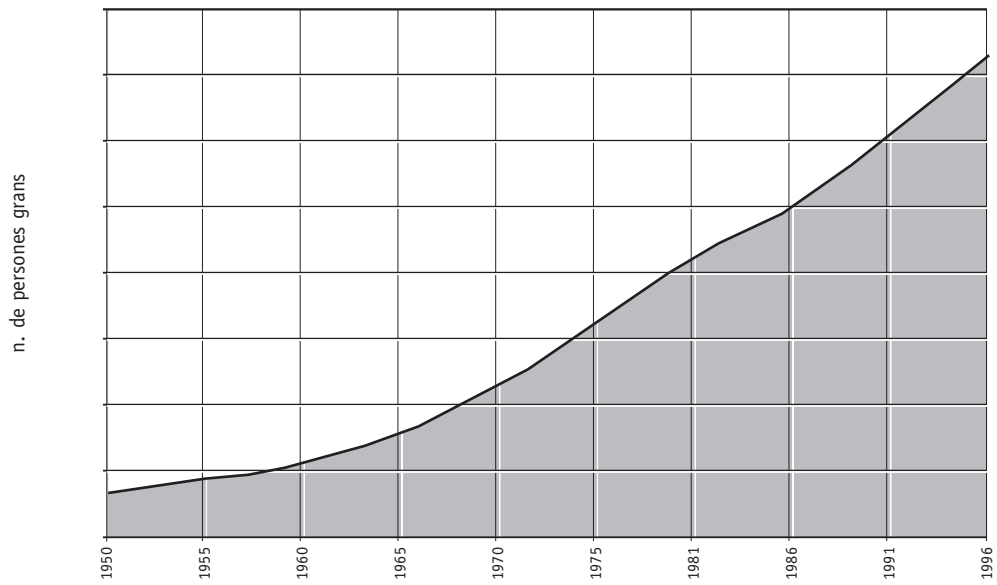
Piràmide de població de Menorca, 1996

Piràmide de població de les Pitiüses, 1996

Evolució del nombre de persones grans (65 anys i més), 1950-1996

anys. A les Balears, els vells o la tercera edat ha deixat de ser un col·lectiu escàs en el nombre de persones i/o inactiu en el camp social i s'ha convertit en un important grup que atreu l'atenció dels polítics, així com pel seu important pes en el sector de l'economia pública.

[gràfic pàg. 28: piràmide població Balears]

2.4. Les conseqüències econòmiques, socials i demogràfiques del procés d'envelliment de la població balear

2.4.1. Canvis a la solidaritat intergeneracional

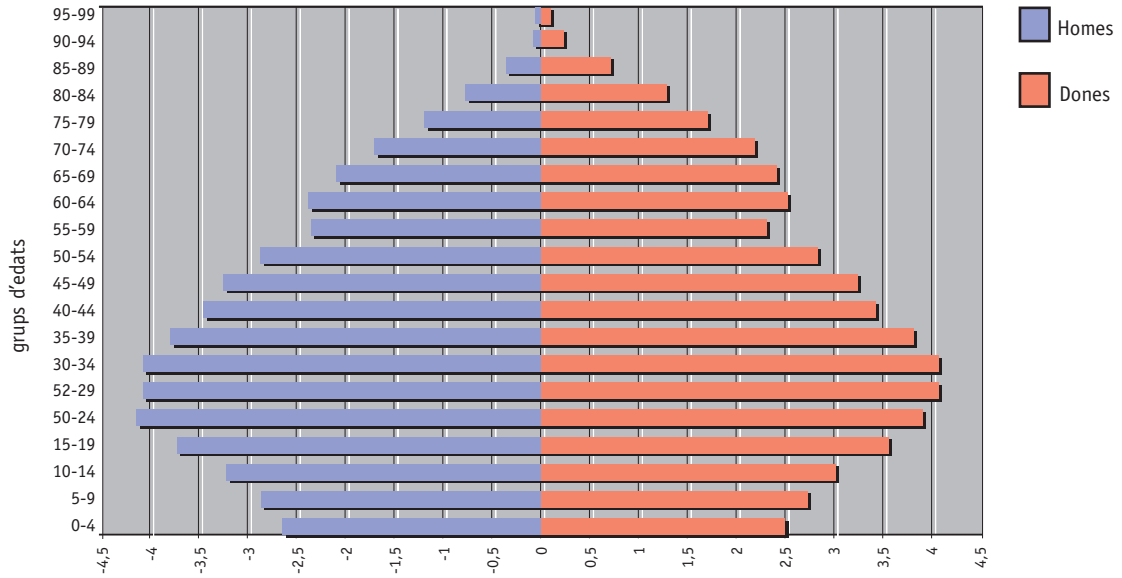
Entre els impactes més significatius que implica el canvi relatiu al pas d'una societat rural a una societat urbana destaca l'afebliment de la solidaritat intergeneracional. El tipus actual d'unitat familiar, així com la tipologia de l'habitatge dominant a les àrees urbanes, imposa dificultats per donar la solidaritat que la gent gran tenia temps enrere i molt especialment a l'etapa de la fase rural de la nostra societat. Aquesta nova situació limita el paper dels grans. Si treballen els fills, les persones grans són una càrrega en la que la intensitat d'aquesta està en relació directa amb el nombre decreixent dels parents descendents. Això vol dir que la disminució de la dimensió de la família que es registra a les Balears en els darrers decennis comporta que cada vegada més un nombre més reduït de fills haurien de repartir-se la càrrega dels pares grans. Aquests canvis de comportament social representen una redefinició de la

solidaritat familiar envers les generacions. Imposa la intimitat a distància, és a dir, es mantenen relacions fluides i intenses amb les persones grans, però amb separació de residència. La solidaritat intergeneracional depèn, així mateix, de diverses variables com poden ser l'estat de salut i/o la capacitat d'estalvi per a la jubilació. Cal assenyalar, d'altra banda, que també els grans poden tenir un paper important a través d'ajudes complementàries, com poden ser el control i cura dels infants durant la jornada laboral dels pares treballadors. De tota manera, el paper de les institucions públiques és un factor determinant en el futur per tal de superar aquesta problemàtica lligada a la solidaritat intergeneracional.

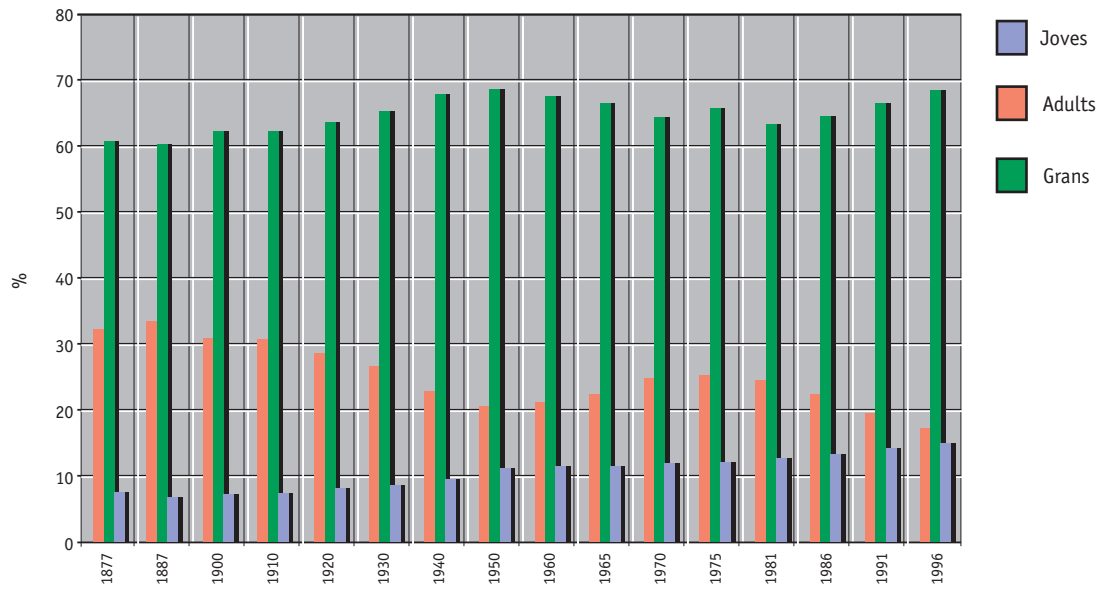
2.4.2. Les conseqüències econòmiques, polítiques i socials del procés d'envelliment de la població de les Balears

L'esmentada tendència cap a l'envelliment de les estructures de població per edats de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears té importants implicacions econòmiques, polítiques, socials, sanitàries i assistencials, cosa que implica l'augment de la despesa pública per a la cobertura de les necessitats derivades de les característiques de l'esmentat subgrup poblacional. Al llindar del segle XXI, els habitants de les Balears que compleixen els 65 anys encara els queda una quarta part de la seva vida per viure. Aquest fet, que s'ha de lligar amb l'augment de la longevitat específica del grup de persones de 65 i més anys, és causa directa dels descensos de la mortalitat específica de l'esmentat segment d'edat de la població illenca. L'accés cada vegada més important d'un

Piràmide de població de les Balears, 1996

Evolució dels grans grups d'edats de les Balears, 1877-1996

contingent de persones a edats superiors és una de les principals causes del procés d'envelliment. D'aquest augment, cada vegada més important, deriva tot un seguit d'impactes que incideixen sobre el sector sanitari, les finances de l'Estat, l'educació i/o l'assistència social, entre d'altres. Són variables a tenir en compte per un canvi de les polítiques socials i econòmiques seguides fins aleshores. Així com s'avança cap a una acumulació de persones d'edats superiors, s'incrementa el nivell de les necessitats específiques d'atenció social, sanitària i/o econòmica, el que suposa l'adaptació dels habitatges, de les instal·lacions sanitàries, de les residències de tercera edat i/o dels llocs de plaer i d'oci (sector hotelier, recuperació de balnearis, creació de centres de tercera edat) a les demandes específiques de les esmentades edats, i d'augment de les despeses socials dedicades a la tercera edat. Aquests fets que es desenvolupen a través de serveis especialitzats per a persones grans impliquen augments de les despeses sanitàries, especialment en el cas de les persones més velles del grup de la gent gran. D'altra banda, el consum de determinats medicaments lligats a problemes de la gent gran (per exemple el cas de la Viagra) té incidència en el desenvolupament de la indústria farmacèutica. Cal també assenyalar que el mateix cobrament de les pensions també comporta l'entrada de campanyes de màrqueting per atreure les persones grans cap a distintes entitats bancàries i/o finances. Finalment, en l'àmbit de la prestació dels serveis als grans cal esmentar el seu paper com a factor pel jaciment de noves professions i/o de professions reconvertides, d'entre les que es poden destacar l'especialització dels assistents

socials, el sorgiment d'educadors de tercera edat per donar resposta a l'alta demanda d'activitats culturals i/o educatives (Universitat de la Tercera Edat) i/o l'especialització geriàtrica en infermeria i metges.

[gràfic pàg. 28: evolució dels grans grups d'edats]

3. CONCLUSIÓ: UNES ILLES ABOCADES AL SEU PROGRESSIU ENVELLIMENT

A manera de conclusió i com a diagnòstic final es pot afirmar que al llarg dels últims anys del segle XX les principals característiques socio-demogràfiques de les illes es poden sintetitzar al voltant dels següents aspectes:

- La important expansió demogràfica registrada entre el 1965 i el 1975 ens permet assegurar un creixement poblacional positiu més enllà del 2000. La recent adopció de pautes restrictives a la natalitat i la fecunditat amb xifres de tendència inferior a la renovació de generacions no indueix encara, en els últims anys del segle XX i a la primera dècada del segle XXI, a una situació de decreixement de la població illenca. Aquesta afirmació es basa en l'existència d'un contingent important de dones nascudes durant els anys de fecunditat més elevada i de naixements nombrosos (1960-1975), fet que implicarà, quan comencin a tenir fills, el manteniment d'un cert moviment natural positiu. Les esmentades circumstàncies podrien canviar, si no es canvien les actuals

tendències, transformant aquest creixement natural positiu en negatiu entre el 2011 i el 2025 i, fins i tot, pot incidir en un descens del nombre absolut d'habitants, sempre que aquest creixement natural no sigui compensat amb un corrent immigratori de certa intensitat.

- Un descens progressiu del pes dels joves de menys de 15 anys. La projecció del seu pes al llarg del 1998 ens mostra un índex de prop del 16% sobre el total de la població balear.

- Un augment important del nombre de persones més grans de 65 anys, que a l'actualitat ja s'apropa en pes al dels joves amb un índex que supera el 15% de la població total. El seu nombre absolut, que actualment supera els 115.000 habitants, superarà al nombre de joves de menys de 15 anys a la propera dècada del segle XXI. Dins l'esmentat grup, cal assenyalar l'accés cada vegada més important de persones de més de 75 anys, especialment en el segment de les dones, el que implica un procés de feminització de la vellesa. Des d'aquesta perspectiva, el prototipus de persona gran a l'actualitat apareix representat per la dona d'edat mitjana alta, vídua, sola, analfabeta i amb uns mínims ingressos econòmics. És la conseqüència de la diferència intersexes respecte a l'esperança de vida, factor que comporta l'increment del nombre de vídues. Aquesta darrera circumstància incideix també sobre l'augment de les llars unipersonals de persones grans que viuen soles, que pertanyen majoritàriament al sexe femení, i que presenten greus problemàtiques de risc a la pobresa. Aquest increment de llars amb persones de més de 65 anys es pot comprovar pel fet que el

1981 aquesta tipologia de llar representava el 30%, mentre que el 1991 ja assolía el 35%.

- Una població adulta d'edats compreses entre els 15 i els 64 anys que continua essent molt important, si bé cada vegada es constata la seva tendència cap a la seva acumulació en el tram d'edats entre els 40 i els 64 anys.

- Es registra una continuació dels fluxos immigratoris. Al llarg del 1998 aquests han registrat quotes molt importants relacionades amb fets de tipus conjuntural i lligades a l'expansió del sector de la construcció. Aquests fluxos poden sofrir, encara, importants canvis deguts a factors externs a les illes. D'una banda, cal destacar la continuació de l'arribada de residents estrangers procedents de diferents països de l'Europa Occidental i Nòrdica, fet relacionat amb funcions residencials del territori balear (prejubilats, jubilats). En la mateixa direcció de Nord-Sud, cal ressaltar la cada vegada més important immigració laboral lligada a professions turístiques i/o de serveis als residents i també una població resident que practica el teletreball des de les Balears. A tots aquests s'adjunten els immigrants laborals de tipus econòmic procedents, de manera cada vegada més important, de països de l'àrea del Magrib i de l'Àfrica en general.

- La millora de les infraestructures de carreteres i la millor dotació assistencial i de serveis en general que es registra a les illes és un factor que incideix en el canvi de comportament residencial de la població illenca i implica noves demandes per a residència habitual d'habitatges

situats a pobles de l'interior i/o urbanitzacions que varen ser creades inicialment com a indrets de residències secundàries. Aquest fet també comporta canvis que poden aturar el continuat declivi demogràfic d'una gran part dels municipis rurals ubicats a les àrees deprimides que corresponen a municipis rurals, que si bé continuen constatant un retrocés en la natalitat han aturat els signes de despoblació que arrossegaven des de la dècada dels 50. Són municipis que registren saldos migratoris positius i es converteixen en potencials àrees d'absorció de nous residents, el que representa una intensificació dels moviments migratoris intermunicipals.

- Conjuntament als aspectes esmentats anteriorment, es constata una continuació de l'increment de la intensitat d'ocupació dels municipis litorals i/o turístics en els que es concentra una part important de la població insular. Aquestes àrees més dinàmiques encara registren a l'actualitat un nombre de joves elevat i una estructura demogràfica dinàmica. Destaca, entre elles, el dinamisme de la població de municipis especialitzats en turisme (Calvià, Alcúdia, Santa Margalida, Lluçmajor, Son Servera, Santa Eulàlia, Sant Josep, Sant Antoni).

- Altres aspectes a assenyalar són els canvis en els riscos de la vulnerabilitat al llarg de la vida de les persones. La mateixa legalització del divorci l'any 1981 va ser una de les causes que ha influït en l'augment dels esmentats riscos, especialment en el cas de les dones d'edat més madura que es veuen abocades a la separació matrimonial i tenen dificultats per a la seva inserció en el

mercat laboral, d'acord amb la seva educació tradicional.

- En els darrers anys del segle XX, la reducció del nombre de naixements també té importants repercussions socials. En primer lloc implica una menor demanda i/o pressió en la sol·licitud de serveis en el camp de l'educació dels nins i dels joves, el que pot repercutir en una millora de la qualitat de l'educació, especialment en relació entre el nombre d'alumnes i els mestres/professors. Emperò, aquest servei pot sofrir repercussions negatives si els governants decideixen reorientar part dels pressuposts abans dirigits a l'educació infantil i juvenil cap a les demandes de diverses tipologies realitzades per a la gent gran. En segon lloc, la criança i l'educació dels fills. I finalment, la decadència, que comença en casar-se els fills, fet pel que la família es redueix només a la parella.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Alenyà, Miquel: *7 realitats socials. Illes Balears, 1998*. Palma: "SA NOSTRA", Caixa de Balears, 1999. 47 p. (Quaderns Solidaris, 3).

Carbonero Gamundí, Maria Antònia. *Padrins i repadrins a les Balears. Una societat de quatre generacions davant el 2000*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 1994. 126 p.

Garrido Medina, Luis; Gil Calvo, Enrique (eds). *Estrategias familiares*. Madrid: Alianza Editorial, 1993. 358 p.

Reher, David S. *La familia en España. Pasado y presente*. Madrid: Alianza Editorial, 1996, 470 p.

Salvà Tomàs, Pere A. "Característiques fonamentals de l'home a les Balears: Els aspectes geogràfics de la població a les illes". A: *Comunicació*, núm. 47. Palma: CETEM, 1986, p. 3-36.

Salvà Tomàs, Pere A. "Características demográficas actuales de las islas Baleares". A: *Papeles de Economía Española*, núm. 8. Economía de las Comunidades Autónomas. Baleares. Madrid: FIES, 1990, p. 111-127.

Salvà Tomàs, Pere A. "La population des îles Baléares pendant 40 années de tourisme de masses (1950-1989)". A: *Méditerranée*, núm. 1-1991. Aix-en-Provence: Institut de Géographie, 1991, p. 7-14.

Salvà Tomàs, Pere A. "La Població". A: *Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural*. Mòdul 4. Palma: UIB, 1997. 36 p.

Salvà, P.; Gamundí, M. *Mallorca i la Tolerància. Una interpretació de l'enquesta sobre les actituds de tolerància*. Palma: Justícia i Pau. Fundació "la Caixa". UIB, 1997. 301 p.